

ERMENİ MİLLİYETÇİLİĞİNİN KARABAĞ SORUNUNA ETKİSİ*

The Effect of Armenian Nationalism on The Karabakh Problem

Tolga OTABATMAZ**

Öz

Makalede, Ermeni milliyetçiliğinin Karabağ problemine etkisi incelenmiştir. Makalenin amacı, kimlik ve milliyetçilik kavramlarının Ermenistan'ın politikalarını ne şekilde etkilediğini ortaya koymaktır. Makalede, zihniyet, kimlik ile milliyetçiliği oluşturan unsurların Ermenistan'ın politikalarını etkiledikleri öne sürülmüş ve Ermeni milliyetçiliğinin Karabağ problemini ne şekilde etkilediği sorusunun cevabı aranmıştır. Kimliğin, toplumların birbirleriyle savaşmasına sebep olacak kadar önemli bir kavram olduğu ve bu kapsamda Ermeni kimliği ile milliyetçiliğinin Karabağ Savaşının yaşanmasında rolü olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Karabağ, kimlik, tarih, çatışma

Abstract

In the article, the effect of Armenian nationalism on the Karabakh problem was examined. The aim of the article is to reveal how the concepts of identity and nationalism affect the policies of Armenia. The article argues that the elements of mentality, identity and nationalism affect Armenia's policies and seeks an answer to the question of how Armenian nationalism affects the Karabakh conflict. It has been revealed that identity is such an important concept that it causes societies to fight each other and in this context, Armenian identity and nationalism played a role in the Karabakh War.

Keywords: Nationalism, Karabakh, identity, history, conflict

*Şimdi geçmişten doğar,
geçmiş ise gelecektir.
(Sargisyan, 2014b: 219)*

* Makale Geliş Tarihi: 19.04.2023

Yayına Kabul Tarihi: 22.06.2023

**Unvan: Doktor, Kurum: Genelkurmay Başkanlığı, e-posta:
tolgaotabatmaz@hotmail.com ORCID: 0000-0002-0332-4065

GİRİŞ

Milliyetçilik, ilk olarak 18'inci yüzyılda Batı Avrupa'da görülmeye başlanmış ve akabinde ortaya çıkan sosyo-ekonomik düzen ise "milletin" oluşmasını sağlamıştır. Söz konusu milletin kurduğu devlet ile de milliyetçilik fikri ortaya çıkmıştır (Oran, 1997: 20). Bu fikir bir etkileşim yaratmış ve milliyetçilik fikri dünyanın değişik bölgelerinde de görülmeye başlamıştır (Calhoun, 2007: 34). Milliyetçilik, hem birleştirici hem de ayrılıkçı bir unsur olarak öne çıkmıştır, ayrıca hem emperyalizmin uygulanmasında hem de emperyalizm karşıtlığında sıklıkla vurgu yapılan bir olgu olmuştur (Oran, 1997: 21-22). Milliyetçilik, insan bilinci ve davranışlarını şekillendirip onu yönlendiren bir yorumlama ve algılama biçimidir. Bu kapsamda insanların sahip olduğu duygular, milliyetçiliğin farklı yansımaları olarak ortaya çıkmaktadır (Özkırımlı, 2015: 14-15).

Ermenilerin sahip olduğu duygular da Karabağ Savaşının yaşanmasında önemli bir sebep olarak öne çıkmaktadır. Bu kapsamda, Ermenilerin Karabağ konusunda tarih, toprak ve din çerçevesinde oluşturdukları anlayış ile Ermeni milliyetçiliğinde "öteki" olarak belirlenen Türkler hakkındaki algıları önem taşımaktadır. Ermeni sosyolog Ludmilla Harutyunyan'a göre, 1915 olaylarının 1988 yılındaki Karabağ olaylarına etkisi çok büyüktür. Kişisel olarak yok edilmek değil millet olarak yok edilmek ve soykırım korkusu her Ermeni'nin içinde yaşadığı bir korkudur. Bu korkuyu gidermek ise imkânsızdır. Ermeniler, Türkiye Türkleri ile Azerbaycan Türklerini sadece Türk olarak isimlendirmektedirler. 1988 yılındaki olaylarda, 1915 yılında yaşananlardan dolayı ortaya çıkan Türk tehdidi algısı Azerbaycan Türklerinin üzerine aktarılmıştır (de Waal, 2003: 78).

Literatürde Ermeni kimliği, zihniyeti ve milliyetçiliğinin Karabağ Savaşına etkisi ile ilgili olarak yapılan çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Bu kapsamda söz konusu makale literatüre katkı sağlayacaktır.

Çalışmada, toplumların tarihsel süreçte oluşturdukları zihinsel alt yapıların, kimliklerin ve milliyetçiliği oluşturan unsurların, toplumların -bu bağlamda devletlerin- davranışlarını etkilediği öne sürülmüş, Ermeni zihniyeti ve milliyetçiliğinin Karabağ sorununu ne şekilde etkilediğinin cevabı aranmıştır. Bu kapsamda çalışmada bağımsız değişken milliyetçilik, bağımlı değişken ise devletlerin politikalarıdır. Çalışmada öncelikle, milliyetçilik ve ulus devlet kavramlarının çerçevesi çizilecek, ardından Ermeni milliyetçiliği incelenecek ve bunun Karabağ sorunu ile

olan ilgisi gözden geçirilecektir. Çalışmada sadece Ermeni tarafının bakışı sunulacaktır. Azerbaycan tarafının bakışı ile karşılaştırma yapılmayacaktır. Ermeni milliyetçiliği, milliyetçilik kavramının unsurları ile milliyetçilik ideolojisinin üçlü yapısı (duygu, ideoloji ve toplumsal hareket) kapsamında incelenecek ve Karabağ savaşına etkisi ortaya konulacaktır. Karabağ Savaşının aktörleri Azerbaycan ve Ermenistan'dır, dolayısıyla çalışmanın analiz düzeyi devlet düzeyidir. Çalışmada, yazılı kaynakları tarama ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Veri analizi yapılırken nitel yöntemlerden faydalanılmıştır.

MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK

Zaman zaman birbirleriyle karıştırılan millet ve milliyet kavramları arasında fark bulunmaktadır. Millet, bir örgütlenme şekli, milliyetçilik ise his, düşünce ve hareket biçimi olarak kendisini gösterir (Oran, 1997: 25). Milliyetçilik, milleti ulusal devlet içinde, toplumun sadakat göstereceği odak olarak gösteren bir ideolojidir (Oran, 1997: 28).

Dünyada birbirinden farklı milliyetçilik ekolleri bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi olan Alman milliyetçiliğinde dil, millet ve devlet önemli kavramlar olarak öne çıkmaktadır. Alman milliyetçiliğinde dil sadece konuşulan dil olarak görülmez, aynı zamanda o toplumun gelenek ve görenekleri de dilin parçası olarak görülür. Dolayısıyla dil, düşünce tarzı ile ilişkili bir olgudur. İnsanlar dil ve topluluğun ürünü olarak ortaya çıkmışlardır. Buna göre, bir toplumun tarihini bilmek onu anlamamız için çok önemlidir, bir diğer deyişle o toplumun kendini ifade ediş biçiminin öğrenilmesi o toplumun anlaşılması bakımından önemlidir. Alman milliyetçiliğine göre, millet kavramının ilk aşaması ortak bir dile sahip insanların bulunmasıdır. Milletlerin kendilerine ait bir devletleri olmalıdır ve kendi kaderlerini tayin edebilmelidirler. Ayrıca toplumlar doğa tarafından yaratılmış ve birbirlerine karışmamaları gerekmektedir çünkü bu doğaya aykırı bir hareket anlamına gelmektedir (Özkırımlı, 2015: 37-38). Herder'e göre, millet olmak için dil ve kültür kavramları temel önemdedir. Millet olmanın en önemli koşulu ortak bir dile sahip olmaktır. Dil, bir milletin oluşması ve devam etmesinde en önemli unsurdur. Bundan dolayı ortak dile dayalı gelenek, görenek ve kültür korunmalıdır. Bunlar korunduğu takdirde millet varlığını devam ettirebilecektir (Sevim, 2008: 23).

Fransız milliyetçiliği ise Alman milliyetçiliği gibi etnisiteyi temel almamaktadır. Fransız milliyetçiliğine göre millet, cumhuriyetçi ideoloji ve

ERMENİ MİLLİYETÇİLİĞİNİN KARABAĞ SORUNUNA ETKİSİ

dil çerçevesinde tanımlanmaktadır. Bu kapsamda, cumhuriyetçilik, laiklik gibi değerlerin benimsenmesi ve Fransız dilinin öğrenilmesi Fransız vatandaşlığı almak için yeterlidir (Aktürk, 2006: 48-49).

Marx ve Engels'e göre, millet olabilmek için ekonomik ve toplumsal gelişmişlik düzeyine ulaşmak gerekmektedir. Yani dil, ortak tarih, gelenekler millet oluşturmak için yeterli değildir (Özkırmı, 2015: 47).

Renan'a göre, milletlerin doğmasında yaşanmış ortak tarih ile siyaset önemli bir yer tutmaktadır. Millet olabilmek için onu oluşturan bireylerin onayı gerekmektedir, dolayısıyla millet bir ruhtur ve başlangıç ile sonu bulunmaktadır. Millet in oluşmasında geçmişte yaşanan başarıların hatırlanması ve kötü anıların unutulması önemli bir noktadır. Bu anlamda, geçmiş zaferler, önemli liderler ve ortak tarih milletleri millet yapar (Özkırmı, 2015: 56).

Anthony Smith'e göre ise millet; tarihi bir toprağı, ortak mitleri, tarihi belleğı, ortak kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan insan topluluğudur (Smith, 2016: 32).

Benedict Anderson'a göre, bir toplumu oluşturan insanlar o toplumdaki insanların tamamını tanımamakta ve onlarla tanışmamaktadır, fakat buna rağmen zihinlerinde birlik ve beraberlik bilinci yaşamaya devam etmektedir. Bundan dolayı ulus kavramı Anderson tarafından, hayal edilmiş siyasal bir topluluk olarak tanımlanmaktadır. Ulus, sınırlı ve egemen olarak hayal edilmektedir. Sınırlıdır çünkü uluslar kendilerini bütün insanları kapsayacak şekilde hayal etmemektedirler ve kendi sınırlarının dışında başka uluslar da bulunmaktadır. Egemen olarak hayal edilir çünkü uluslar özgür olmak isterler ve bu özgürlüğün gelebileceğı en son nokta egemen bir devletin varlığıdır. Ayrıca, uluslar kendilerini cemaat olarak hayal ederler çünkü ulus kavramı yoldaşlık ve kardeşlik temelinde tasarlanır (Anderson, 2023: 24-26).

Otto Bauer'e göre, kader topluluğı olan milletin kendine özgü bir karakteri ve kültürü bulunur. Bauer milletin oluşumunu koşullara bağlamaktadır. Bu kapsamda üç unsurun birbirine yakınlaşması önemlidir. Bunlar üretim biçimleri, ekonomik ilişkiler ve konuşulan lehçelerdir. İkinci aşamada ise kültür topluluğı oluşmaktadır, bu aşamada bütün toplumun anlayabileceğı dil oluşur, bu dönem kültür topluluğı ile millet arasında köprü görevi görür. Kültür topluluğı aşamasından millete aşamasına geçişte önemli olan ortak kadere olan

inançtır. Bauer'e göre, ortak gelecek duygusu ortak geçmişten daha fazla önem taşımaktadır, bundan dolayı Bauer milleti, kader topluluğu olarak tanımlamaktadır (Özkırımlı, 2015: 53).

Milliyetçiliğin üçlü bir yapısı vardır. Bu yapı; duygu, ideoloji ve toplumsal hareket aşamalarıdır (Oran, 1997: 33). Duygu olarak bakıldığında milliyetçilik, parçası olunan millete duyulan bağlılıktır. Birey, güvenliğini sağlamak amacıyla tutunuma ihtiyaç duyar. Bu tutunumu ise iki şekilde sağlar. Bu yollardan ilki "biz", ikincisi ise "onlar" bilincidir. Toplumdaki entelektüel kesim biz bilincini topluma hatırlatır, bu bilinç toplumun büyük kesimi tarafından kabul edildiği takdirde ise milliyetçilik o toplumda etkinlik kazanır. Onlar bilinci toplumun tutunum ihtiyacını destekler. Bu bilincin sadece ülke dışındaki bir toplum üzerine inşa edilmesi gerekmez, aynı zamanda o toplumun içindeki bir kesim de "onlar" olarak adlandırılabilir. Onlar bilinci, gerek ülkedeki sıkıntılı zamanlarda gerekse biz bilincinin toplumda güçlü olarak hissedilmediği durumlarda milliyetçiliği ayakta tutma görevini görür (Oran, 1997: 34-35).

Etnik grupların süreklilik gösterebilmeleri için kendilerini toplumlarına ait kıstaslarla tanımlamaları gerekir. Bu ise kendi sınırlarını korumaları yoluyla gerçekleştirilebilir. Grupların arasındaki farklılıklar o grupların süreklilik göstermesini sağlar. Bir gruba ait birey başka gruplara ait bireylerle ilişkiye geçtiği halde kendi grubunun kimliğini koruyorsa, bu durum o bireyin kendi grubuna aidiyet ve diğer grubu dışlama kavramlarını çalıştırdığı anlamına gelmektedir. Etnik grupları ayıran sadece coğrafi sınırlar değildir. Varlıklarının devam edebilmesi için aynı zamanda bir gruba ait olma ve diğer grupları dışlama kavramlarının da çalışması gerekmektedir (Barth, 2001: 17-18). Millet kavramı sadece etnik yapı üzerinden tanımlanamamaktadır, aynı zamanda din, dil, mezhep gibi kavramlar da bu tanımlamada rol oynayabilirler (Aktürk, 2006: 27-28). Millet sadece ortak din, tarih ve benzeri unsurları paylaşan topluluklar olarak tanımlanabildiği gibi, aynı ülkede yaşayan ve ortak çıkarları temelinde o ülkenin yönetimine bağlılık duyan topluluklar olarak da tanımlanabilir (Boztemur, 2006: 163). Ziya Gökalp'e göre millet; coğrafya, kan ve soy gibi kavramlarla ilgili bir olgu değildir. Millet; ahlak, din, dil kavramları bakımından ortak olan, yani aynı eğitimi almış kişiler tarafından oluşturulan topluluktur. İnsan için maneviyat maddiyattan daha önemlidir ve insanın kişiliği bedeninde değil ruhundadır, bundan dolayı millette soy aranmamalıdır (Gökalp, 2001: 18).

Milliyetçiliğin ikinci aşamasında ise toplumu örgütleme görevini

ERMENİ MİLLİYETÇİLİĞİNİN KARABAĞ SORUNUNA ETKİSİ

üstlenen grup tarafından, bireyin sadakatinin başka ideolojilere kaymaması amacıyla bir ideoloji ortaya konur ve bu yolla tutunum yaratılır (Oran, 1997: 38). Kedourie'ye göre, toplumsal koşullar, düşüncelerin ortaya çıkmasını ve bu düşünceyi toplumun kabul etmesini sağlar (Özkırımlı, 2015: 63).

Milliyetçiliğin üçüncü aşaması ise toplumsal harekettir. Toplumsal hareket aşamasında milliyetçilik, duygu ve ideolojiye ihtiyaç duyar. Bu aşamanın üç adet koşulu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, ideolojik yönlendirme yapılmasının zorunluluğudur. Sadece milliyetçi duygu ile hareket edilmesi milliyetçilik manasına gelmemektedir, ayrıca ideolojik olarak yönlendirme de yapılması gerekmektedir. İkinci koşul ise millet kavramıdır. Sadakat gösterilecek yegane kavram millet olmalıdır, millet kavramı en üstün kavramdır (Oran, 1997: 41). Millet, insan hayatından daha çok değer verilen bir kavram olarak görülmektedir (Özkırımlı, 2015: 11). Üçüncü koşul ise milletin içinde örgütlendiği bağımsız bir ulus devlettir (Oran, 1997: 42). Fichte'ye göre, insanlar bir bütün içerisinde gerçeklik kazanır ve kendini gerçekleştirir, bundan dolayı devlet insanlardan önce gelir. İnsan ile devlet bir olduğunda kişisel özgürlük gerçekleşir (Özkırımlı, 2015: 35).

Ermeni milliyetçiliği çerçevesinden bakıldığında, Ermenilerin zihinsel alt yapısını oluşturan en önemli üç unsurun; Ermenilerin sonsuz sembolleri olarak kabul ettikleri Ağrı Dağı, Hristiyanlığı devletin dini olarak kabul eden ilk devlet olma anlayışı ve her Ermeni'nin hafızasında yer eden 1915 olayları olduğu görülmektedir (Sargisyan, 2010a: 152-153). Yani din, tarih ve toprak.

1915 olayları Ermenilerin kolektif bilinçlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Libaridian'a göre, 1915 olaylarının soykırım olarak tanınmaması Ermeni kolektif kimliği ile Ermenilerin bireysel kimliklerinin hatırı sayılır bir bölümünün yadsınması manasına gelmektedir. 1915 olaylarının siyasi hale getirilerek Ermenistan siyasetinde merkezi bir yer edinmesi Ermeni tarihinin iki döneme indirgenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu dönemler; 1915 öncesi ve 1915 sonrasıdır. Bu düşünceye göre, 1915 öncesinde yaşanan her şey 1915'e götüren etkenler olarak görülmüş, 1915 sonrasında yaşananlar ise 1915 olaylarının sonucu olarak yorumlanmıştır. Ermeni diasporasının da 1915 olaylarının sonucunda ortaya çıktığı tasavvur edilmiş, sonuç olarak başka bir siyaset ve gelecek düşünmek güçleşmiştir. 1915 olaylarının soykırım olarak tanıtılmasının siyasetin temel amacı haline gelmesi saplantılı bir

davranış geliştirilmesine sebep olmuştur. Bu saplantılı davranış ise Ermenileri ruhen ve zihnen sakatlamıştır. (Libaridian, 2005: 154-157).

Günümüzde Ermeni milliyetçiliğinin belirlediği üç hedef vardır. Bunlar; homojen bir Ermeni kimliği yaratmak, vatan ideali oluşturmak ve bu ideal vatanın Ermenilerin hâkimiyetine girmesi için gerekli girişimlerde bulunmaktır. Bu üç hedeften ilk ikisinin en önemli destekçisi kilisedir (Sezgin, 2005: 175).

ULUS DEVLET

Ulus devlete giden sürecin en önemli dinamiği bir milletin parçası olmaktır (Şimşek, 2006: 6). Ulusun beş unsuru bulunmaktadır. Bunlar; dil, din, soy, tarihsel/kültürel birlik ve “onlar” kavramıdır (Erözden, 1997: 106). Kolektif kimliğin yanı sıra toplumsal dayanışmanın bulunması da ulus olarak kabul edilmek için gereklidir (Calhoun, 2007: 5).

Dil, siyasi içeriğe sahip bir kavram olmasından dolayı, siyasi bir proje ile bütünleştirilmelidir. Ülkede dil birliğinin gerçekleştirilmesi siyasi bir proje olarak öne çıkmaktadır, bunun sağlanması için ise tek tip bir eğitim sistemine ihtiyaç duyulmaktadır (Erözden, 1997: 109). Kültür/tarih birliği, tarih kavramı tarafından toplumda türdeşliğin yaratılması olarak adlandırılabilir. Kültür/tarih birliği de siyasi bir projedir ve içeriği siyaset tarafından oluşturulur. Soy birliği belirlenmesi oldukça zor olan bir kavramdır çünkü henüz devlet kuramamış olan topluluklarda da bu kavrama vurgu yapılmaktadır. Din, ulus kavramıyla ilişkisi olmayan bir unsur olmakla toplulukların türdeşliği çerçevesinde zaman zaman kullanılmaktadır (Erözden, 1997: 110-113). Kimi zaman etnik gruplar, en dindar topluluklara dönüşebilirler. Ermenilerin yanı sıra Yahudiler ve Kıptiler de bu topluluklara örnek olarak verilebilir. Ayrıca dini cemaatler de zamanla etnik topluluk haline gelebilirler (Smith, 2016: 21). “Onlar” kavramı ise olumsuz bir öge olarak ortaya çıkar ve toplumun düşman karşısında türdeş hale gelmesini sağlar. Devletlerin kurulurken vermiş oldukları mücadeleler veya yaşadıkları işgaller düşman imajının zaman zaman kendiliğinden oluşmasını sağlar. Zorunlu askerlik, bu imajın topluma benimsetilmesi için en başta gelen kurumdur (Erözden, 1997: 114-115).

Ulus devlet yapısal unsur anlamında, siyasi ve ülkesel bütünlük olmak üzere ikiye ayrılır. Siyasi bütünlük, o ülkede yaşayanların vatandaşlık bağı ile ulus çerçevesinde bütün hale getirilmeleri anlamına gelmektedir.

ERMENİ MİLLİYETÇİLİĞİNİN KARABAĞ SORUNUNA ETKİSİ

Ülkesel bütünlük ise vatan kavramı ile eş anlamlıdır. Vatan, türdeş hale gelmiş topluluğun yaşadığı coğrafyadır ve kutsaldır. (Erözden, 1997: 116). Ulusu oluşturan bireyleri türdeş hale getirmek için zorunlu askerlik, siyasi katılım ve eğitim araç olarak kullanılmaktadır (Erözden, 1997: 123).

Calhoun'a göre ulusun on adet özelliği vardır. Bunlar; sınırları belli bir toprak veya belirli nüfusun bulunması (veya her ikisinin de bulunması), ulusun birliği ve bölünmezliği, egemenlik, meşruiyet, halkın katılımı, bireylerin ulusun parçası olması ve eşitliği, kültür, ortak tarih, ortak ırk veya mezhep özellikleri ve son olarak toprakla kurulan bağıdır (Calhoun, 2007: 6).

Uluslaşma sürecini tamamlamış olan Ermeni toplumunun, kurmuş olduğu ulus devletinin ideolojisi olan milliyetçiliğin Karabağ sorununu nasıl etkilediğini anlayabilmek için, söz konusu olgunun unsurlarını Ermeni tarihinde aramak önem arz etmektedir.

ERMENİLERDE MİLLİYETÇİLİĞİN UNSURLARI

TOPRAK

Ermeniler tarafından doğdukları, binlerce yıl yaşadıkları, tarihlerini yaratıp, kültürlerini oluşturduklarını iddia ettikleri ve vatan olarak adlandırdıkları bölge, Karadeniz, Hazar Denizi ve Akdeniz arasında kalan bölgedir. Ermenilerin "Ermeni Platosu" adını verdiği bölge söz konusu alanın büyük bir kısmını kapsamaktadır. Ermeni platosu; Anadolu platosu ve İran platosu arasında, güneyde Mezopotamya, kuzeyde Karadeniz ve Kura nehri ile sınırı olan bölgedir ve yaklaşık olarak 400 bin kilometrekare büyüklüğündedir. Ermeniler tarafından, Hayk veya Hayastan olarak adlandırılan Ermenistan'ın idari olarak bölünmesi ise şu şekilde gerçekleştirilmiştir. Ermeni tarihine göre, pek çok değişim yaşayan idari bölünmeden en bilinenleri Büyük Ermenistan, Küçük Ermenistan, Kommagene ve Kilikya'dır. Yunan coğrafyacı Ptolemeos'a göre, Büyük Ermenistan 20 bölgeye ayrılmıştır, Ermeni kaynaklarına göre ise 15 bölgeye ayrılmıştır. Bunlar; Yüksek Ermenistan, Sopk, Ahdznik, Turuberan, Mokats Aşhar, Korçayik, Parskayik, Vaspurakan, Sunik, Artsah, Paytakaran, Utik, Gugark, Tayk, Ararat'tır (Movsisyan, 2013b: 5-6).

Ermeni coğrafyacılarına göre ise Büyük Ermenistan 36 42 00 K-36 45 00 D koordinatları arasında kalan bölgededir. Büyük Ermenistan'a, Kilikya bölgesi ve Küçük Ermenistan bölgeleri katıldığında ise koordinatlar 36 42 00 K-32 45 00 D şeklinde olmaktadır. Tarihi Ermenistan olarak

adlandırılan bölgenin yüzölçümü 250.000 kilometrekare olup, doğudan batıya 1000 kilometre uzunluğunda kuzeyden güneye ise 500 kilometre genişliğindedir (Uras, 1988: 239).

Rafael İşhanyan'a göre ise Ermenistan, Büyük Ermenistan ve Küçük Ermenistan isimli iki bölümden oluşmuştur. Büyük Ermenistan'a Ermeni platosu adı verilmesinin sebebi bölgenin dağlık olmasıdır. Sınırları; kuzeyde Kura nehri, güneyde Toros sıradağları ile Mezopotamya, batıda ise Fırat nehrinin güneye kıvrılıp Mezopotamya'nın kuzeyine kıvrılan kesiminden oluşmaktadır. 60 bin kilometrekare alana sahip olan Küçük Ermenistan ise Büyük Ermenistan'ın batısında kalmaktadır ve bölgenin batısında Kilikya bulunmaktadır. Ermenistan platosunun gerçek Ermenistan olarak kabul edilmesi M.Ö. 9'uncu yüzyıla kadar uzanmaktadır fakat Büyük Ermenistan adının ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir. Bölge Yunanlılar tarafından Armenia Megale, Persler tarafından Bazuk Armenan, Romalılar tarafından ise Armenia Mayor olarak adlandırılmıştır (İşhanyan, 2006: 15-16).

George Burnutyan'a göre tarihi Ermeni toprakları; Türkiye'nin doğu bölgesini, İran'ın kuzey doğu bölgesini, Azerbaycan ve Gürcistan'ın bir kısım bölgeleri ile şimdiki Ermenistan'ın tüm arazisini kapsamaktadır. Kura ve Aras nehirleri Ermenistan platosunu Hazar denizi ile birleşen çökük araziden, Pontus dağlarından, Karadeniz ve Gürcistan'dan ayırarak kuzey sınırını çizmektedir. Toros dağları Ermenistan'ı Assiriya, Kürdistan ve İran'dan ayırarak güney sınırlarını çizmektedir, batı sınırları ise Fırat ve kuzeye doğru olan dağ silsilesi arasından geçmektedir. Ermeniler, Kura nehrinin doğusundan Hazar denizine kadar olan bölge ile Fırat nehrinin batısından Kilikya'ya kadar olan bölgede de topluluklar oluşturmuşlardır (Burnutyan, 2014: 7). Keğam Kerovpyan İşkol'a göre Ermenilerin ataları, Ermeni platosunun batısında ve Küçük Asya'nın doğusunda yaşamışlardır (Kerovpyan, 2000: 81).

Armen Emilyeviç Haçikyan'a göre ise Ermenistan platosu Ermenilerin tarihi vatanıdır. Ermeni platosunun doğusunda İran platosu, batısında Anadolu platosu, kuzeyinde Kura nehri vadisi, güneyinde ise Mezopotamya bulunmaktadır. Kuzey batısında Pontus sıradağları, güney batı sınırlarında ise Ermeni Toroslari uzanmaktadır (Haçikyan, 2016: 6-7).

Artaşes Margaryan'a göre ise Ermenistan'ın sınırları, güneydoğuda İran platosu, batıda Anadolu platosu, güneyde Assiriya ve Mezopotamya, kuzeyde Gürcistan ve Albanya şeklindedir. Ermenistan'ın ana toprakları;

ERMENİ MİLLİYETÇİLİĞİNİN KARABAĞ SORUNUNA ETKİSİ

Büyük Ermenistan, Küçük Ermenistan ve Kilikya şeklindedir. Bunlardan Büyük Ermenistan'da Ermeni halkı ortaya çıkmış ve yaşamıştır. Anani Şirakatsi'nin "Aşharatsuytsu" kitabına göre Ermenistan 15 bölgeden meydana gelmekteydi. Bu bölgeler; Ayrarat, Turuberan (Taron), Vaspurakan, Ahtsnik, Sopk, Büyük Ermenistan, Gugark, Sunik, Artsah, Mokka, Korçayik-Kordvats, Parskayik, Utik, Tayik, Paytakaran veya Kaspk bölgeleridir (Margaryan, 2016: 3-6).

Günümüzdeki Ermenistan Cumhuriyeti; Ermeniler tarafından Büyük Ermenistan olarak adlandırılan coğrafyanın Ararat, Sunik, Gugark, Utik bölgelerini, sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti ise Artsah, Sunik ve Utik bölgelerini kapsamaktadır (Movsisyan, 2013b: 7).

İncil'e göre, cennet ve hayat ağacının bulunduğu yer Ermenistan topraklarıdır. Başka bir deyişle Ermenistan toprakları, dünyanın oluştuğu yerdir. (Movsisyan, 2010a: 9) Fırat, Dicle, Kura, Aras ve Çoruh nehirlerinin kaynaklarının bulunduğu bölgede Âdem ile Havva'nın yaşamış oldukları cennet bulunmaktadır. (Margaryan, 2016: 4) Yani Ermenistan cennettir ve Ağrı Dağı coğrafi olarak bu cennetin tam merkezinde bulunmaktadır. Ağrı Dağı Ermeniler için sadece dini bir sembol değil, aynı zamanda büyük Ermenistan'ın da sembolüdür (Minasyan, 2016: 8).

Ermeni kaynaklarına dayanılarak yazılan yukarıdaki coğrafi açıklamalardan da görüldüğü üzere, Ermeniler için Türkiye, İran, Gürcistan ve Azerbaycan topraklarının bir kısmı tarihi Ermeni vatanı olarak ifade edilmektedir. Karabağ'ın ise bu vatanın bir parçası olduğu iddia edilmektedir.

Karabağ; Azerbaycan Türklerine göre, bilinen tarih boyunca Azerbaycan kontrolünde kalmıştır. Buna karşılık Ermeniler ise Karabağ'ın Ermeni yerleşim bölgesi olduğu ve Azerbaycan yönetiminin yasadışı olduğunu öne sürmektedirler. Dağlık Karabağ adı incelendiği zaman ise o bölgede hüküm sürmüş üç büyük gücün dillerinin karışımı halinde isimlendirildiği görülmektedir. "Kara" kelimesi Türkçede siyah anlamındadır, "bağ" kelimesi Persçe bahçe Türkçe ise "asma" anlamındadır, "Nagorno" kelimesi Rusça dağlık anlamına gelmektedir. Bölge Ermeniler tarafından Artsah, Azerbaycan Türkleri tarafından ise Yukarı Karabağ veya Dağlık Karabağ olarak isimlendirilmektedir. Ermeni kaynaklarına göre Karabağ M.Ö. 4. yüzyılda var olan Ermeni krallığının bir parçasıdır (Cornell, 1999: 3). Dağlık Karabağ, Azerbaycan'ın Karabağ Bölgesinin içinde bulunmaktadır. Yüzölçümü 4392 kilometrekaredir,

kuzey-güney istikametinde 120 kilometre uzunluğunda, doğu-batı istikametinde ise 35-60 kilometre genişliğindedir. (Aliyev, 1989: 3). 7 Temmuz 1923 tarihinde Bolşevikler tarafından Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi kurulmuştur (Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi).

Ermeniler tarafından Karabağ'ın Ermeni yurdu olduğuna yönelik öne sürülen kanıtlardan bazıları; Bizans İmparatoru Konstantin Porfirorodniy'in Haçena isimli bir Ermeni hanına gönderdiği mektupta "Ermenistan'a" ifadesinin kullanılması ve Haçena isminin Karabağ'ın Ermenice isimlerinden birisi olduğu, 15.yüzyılda yapmış olduğu gezi sırasında Karabağ'da bulunmuş olan Hans Şildberger'in Karabağ'ın Ermenistan'da bulunduğunu belirtmesi, 13. yüzyılda yaşamış olan Pers bir coğrafyacının Karabağ halkının Ermeni olduğunu belirtmesi, bu konuyla ilgili Gürcü kaynaklarında da bilgilere rastlanması, ayrıca Stefan Sunets isimli araştırmacının 7. yüzyılda Karabağ'ın sadece etnik bir Ermeni bölgesi olmadığı, aynı zamanda burada Ermeni dilinin kendine has bir diyalekti olduğunu belirtmesidir (Şahnazarov, 2011: 11).

Ermenilere göre (özellikle diaspora Ermenileri) Karabağ sorunu ve 1915 olayları arasında birbiriyle ilişkili üç nokta bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, her iki olayda da düşman aynıdır, Türkiye ve Azerbaycan'da yaşayan Türkler. İkinci nokta, her iki sorunun da çözülmemiş olmasıdır. Ermeniler tarafından ailelerinin buldukları bölgelerden göçmek zorunda kalmaları ve vatanlarının kaybedilmesi birbirleriyle ilişkili hale getirilmektedir. Bu kapsamda tarih, Ermeni kimliğinin oluşmasında önemli bir unsur haline gelmektedir. Üçüncü olarak ise Karabağ konusu Ermeniler tarafından direkt olarak 1915 olayları ile ilişkilendirilerek sembolik bir zafer, ana vatanın topraklarından bir kısmının geri kazanılması ve adaletin sağlanması olarak görülmektedir (Chernobrov ve Wilmers, 2020: 915-930). 1915 sonrasında oluşturulan Ermeni kimliği "kaybedilmiş anavatan" ve onun geri alınması anlayışı ile ilişkilendirilmiştir (Panossian, 2002: 137).

Vamık Volkan tarafından literatüre kazandırılmış olan seçilmiş travma kavramı, öteki olarak tanımlanan grubun yüzünden kendi grubunun tamamında mağdur olma, aşağılanmışlık, çaresizlik gibi duygular yaşanmasıdır. Seçilmiş travmada söz konusu olan toprak, saygınlık ve onur kaybıdır (Volkan, 2005a: 69).

Seçilmiş travma çerçevesinden incelendiğinde; Ermenilerin

ERMENİ MİLLİYETÇİLİĞİNİN KARABAĞ SORUNUNA ETKİSİ

zihinlerindeki “öteki” yüzünden kendi gruplarının tamamında mağdur olma, aşağılanmışlık, çaresizlik gibi duygular yaşattıkları görülmektedir. 1915 olayları ve Karabağ'ın Azerbaycan'a bağlanması, Ermeniler için toprak kaybı, mağdurlaştırılma ve saygınlık kaybıdır. Travma işlemini değiştirdiği zaman ortaya çıkan sonuçlardan bir tanesi abartılı haklılık düşüncesidir. Bu düşünce, grubu istediklerine sahip olma ve öteki kavramı ile çatışmaya girmeye hakkı olduğunu düşündürür. İrredentizm politikası abartılı haklılık düşüncesinin bir ürünüdür (Volkan, 2007b: 240). Yani kısaca; toprak, milliyetçiliği oluşturan unsurlardan bir tanesi demek, Karabağ ise toprak demek, toprak için yapılan Karabağ Savaşı ise Ermeni toplumunun zihninde, öteki yüzünden kaybetmiş oldukları topraklarını tekrar ele geçirebilmek amacıyla yapılan haklı bir savaş demektir.

TARİH VE KÜLTÜR

Bu kısımda Ermenilerin ortaya çıkışı, tarih ve kimlik konuları aynı başlık altında işlenecektir. Öncelikle, Ermeni milletinin ortaya çıkışı çerçevesinde Ermeni tarihinin eski dönemleri, ardından günümüzdeki olaylara ışık tutması amacıyla yakın dönem Ermeni tarihi incelenecektir.

Ermeniler, tarihlerini 1915 öncesi ve 1915 sonrası olmak üzere iki döneme indirgemişlerdir (Libaridian, 2005: 155). Ermeniler, tarihi bir hayatta kalma stratejisi olarak görmekte ve kendi tarihlerini bilmedikleri takdirde yok olacaklarını düşünmektedirler. Tarihsel olaylar, Ermenilerin kendilerini kalıcı olarak yok edilme tehlikesi altında yaşayan kurbanlar olarak algılamasına yol açmıştır (Fehlings, 2017: 15). Bu kapsamda, Ermeniler tarafından kurbanlık ve mağduriyetle ilişkilendirilen trajik kahramanlık anlayışı ile kendi kökenlerine çok fazla atıf yapılmaktadır (Fehlings, 2017: 12). Ermeni tarihi genel olarak üç sacayağı üzerinde durmaktadır. Bunlar; Ermenilerin oynamış oldukları uygarlık rolü, kendisini Hristiyanlığın Doğudaki kalesi olarak tanımlama ve doğulu barbarlardan dolayı insanlık uğruna acı çeken kurban olma durumudur. Başka bir deyişle, Ermeniler kendilerini bir yandan en yüksek bilgeliğin taşıyıcıları olan, diğer yandan ise sonsuza kadar savunmasız kurbanlar olmaya mahkûm olan seçilmiş bir halk olarak tasvir etmektedirler. Bu yaklaşım Ermenilerin Türk karşıtı kimliğini şekillendirmektedir (Shnirelman, 2001: 22).

2020 yılında yayınlanan Ermenistan Devleti Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinin ön sözünde Başbakan Nikol Paşinyan tarafından, ulusal kimliğin en hayati unsurunun, kişinin kökleriyle olan bağı ve ulusal miras

ile değerler üzerindeki sahiplik duygusu olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, ulusal kimlik ve ulusal farkındalığın tarihsel deneyim, tarihin farkına varmak, tarihsel süreç boyunca ortaya çıkan olumlu ve olumsuz durumlar ile gelecekte ulaşılmak istenen amaçlar yoluyla geliştiği vurgulanmıştır. Bu kapsamda Ermenistan'ın ulusal güvenliğini sağlamak için öncelikle Ermeni ulusal kimliğinin üzerine düşünülmesi gerektiği, çünkü ulusal güvenliğin ulusal kimliği fiziksel ve maddi tehditlerden korumakla ilgili olduğunun altı çizilmiştir (Prime Ministry of Republic of Armenia, 2020: 2-3).

Sümer-Akad tabletlerine göre, Ermenistan platosunda Hayk hüküm sürmekteydi, Hayk ise yaratıcı bilgelik tanrısı Hay'ın oğluydu. İncil'de tüm insanlığın Hz. Nuh'un üç oğlundan türediği, bu kapsamda Ermenilerin atası Hayk'ın ise Yafes'in oğlu olan Torgom'un çocuğu olduğu belirtilmektedir. Yani Hayk, Nuh'un çocuğu olan Yafes'in torunudur. Bu, Torgom'un İncil'de eski bir Ermeni devletinin atası olarak betimlenmesine dayanmaktadır. Fırat Nehrinin yukarı kesimlerinde bulunan söz konusu devlet, Torgom'un Evi, Torgom'un Ülkesi olarak, Ermeniler ise orta çağda Torgom'un Halkı olarak adlandırılmaktaydı. 9. yüzyıl Anglo-Sakson kroniklerine göre, Britanya adasının ilk yaşayanları olan Brötonlar Ermenistan'dan gelmekteydiler, Orta Çağ kaynaklarına göre ise (Bavyera Tarihi, Anno'nun Şarkısı, Roland'ın Şarkısı vs.) Bavyeralılar Ermenistan'dan gelenlerdir, Basklılar da kendi oluşumlarını Ermenistan ile ilişkilendirmektedirler (Movsisyan, 2013b: 8-9).

Armen Emilyeviç Haçikyan'ın Movses Horenatsi'den aktardığına göre, çok eski zamanlarda Babil'de yerleşik durumda olan Bel isimli bir kral, bölgedeki diğer kralları boyunduruğu altına almıştır, bu duruma sadece kuzeydeki Ararat ülkesinde hüküm süren Hayk karşı gelmiştir. Boyunduruğu altına girmesini istediği Hayk tarafından reddedilen Bel, savaşmak için birliklerini Hayk'ın ülkesine göndermiştir. Hayk bu savaşı kazanınca ülkesi özgürlüğüne kavuşmuştur. Bölgedeki yerlilerin bir kısmı kendi istekleri ile Hayk'ın boyunduruğu altına girmeyi kabul etmişlerdir. Hayk, Ermenilerin atası sayılmaktadır. Onun adına Ermeniler kendilerini Hay, ülkelerini ise Hayastan olarak isimlendirmektedirler. Hayk'ın oğulları ile torunları bütün ülkeye dağılmış ve uğradıkları yerlerdeki dağlar, vadiler, nehirler ve diğer coğrafi özelliklere kendi isimlerini vermişlerdir. Örnek vermek gerekirse, Amasya adına Masis dağı, Gegam adına Sevan gölü gibi. Orta Çağ Ermeni tarihçilerine göre, bu olay milattan önce 2292 yılında yaşanmıştır (Haçikyan, 2016: 17-18).

Eski çağlardaki Ermeni kültürü incelendiğinde, Ervanduni

ERMENİ MİLLİYETÇİLİĞİNİN KARABAĞ SORUNUNA ETKİSİ

hanedanının son yıllarında şehircilik yönünden ileri gidildiği görülmektedir. I. Arteşas döneminde Artaşat, Zarişat gibi şehirler, Büyük Tigran zamanında ise Tigranakert şehri ile bugünkü Karabağ sınırları içerisinde kendi adını taşıyan şehir kurulmuştur. Tigranakert ve Artaşat şehirlerinde saraylar, tiyatro binaları inşa edilmiştir, ayrıca kral II. Artavazd Yunan dilinde tragedyalar yazmıştır. Bunun dışında Ermeni kralları pek çok kale yaptırmışlardır (Haçikyan, 2016: 48-49).

Ermeni platosundaki yaşanan tarihi süreç içerisinde Ermeni halkı meydana çıkmış ve bunun sonucunda Ermeni devleti M.Ö. 2. yüzyılda oluşmuştur. M.Ö. 15. yüzyılda Hayasa-Azzi ırk birliği ortaya çıkmış ve yaklaşık üç yüz yıl boyunca Hititlerle savaşmışlardır. Urartuların yıkılmasını müteakip bölgede Haysa ve Arme'lerin güçlenmesi için uygun bir ortam oluşmuştur. M.Ö. 5-6. yüzyıllarda Hayasa ve Arme ırkları birleşmiş ve günümüzdeki Ermenilerin çekirdeği ortaya çıkmıştır. Ardından Kimmerler, İskitler, Urartular ve diğer ırklar bu grubun içinde eriyerek Ermenileşmişlerdir. Kültür açısından incelendiğinde, Ermeni kültürünün göçebe kültürü olmadığı görülmektedir. Ermeni dilinde göçebe halklarda görülmeyen kelimeler vardır. Bunlar arasında çiftçilik ile ilgili alet adları, metal adları, toprak işleme ile ilgili terimler, ağaç, bitki isimleri bulunmaktadır (Kerovpyan, 2000: 78-80). Buğday ve arpanın ana vatanı Küçük Asya ve Ermeni platosudur. Ermeni ekmeğini diğer ekmeklerden ayıran yönü ekşi ve mayalı olmasıdır, buna göre maya biradan elde edilmekteydi. Bira ise arpa maltı ve şerbetçiotunun kaynatılmasından elde edilmektedir, dolayısıyla arpanın ve ekşi ekmeğin olduğu gibi biranın da ana vatanı Ermeni platosudur (Artsruni, 2012: 72).

Ermeni tarihinin eski dönemleri ve Ermenilerin ortaya çıkışı ile ilgili Ermeni kaynakları incelendiğinde, Ermenilerin tanrıların çocukları oldukları, Büyük Ermenistan olarak adlandırdıkları bölgede binlerce yıldır yaşadıkları ve bölgenin en eski halklarından biri oldukları, diğer halkların bu bölgeden göçmelerine karşın Ermenilerin bu bölgede kalmaya devam ettikleri ve burada pek çok devlet kurduklarının ileri sürüldüğü görülmektedir.

Modern Ermeni tarihi incelendiği zaman ise karşımıza en önemli olay olarak, modern Ermenilerin zihinsel alt yapısındaki en önemli üç olgudan birisi olan 1915'te Ermenilerin Sevk ve İskân Kanunu (Tehcir) çıkmaktadır. Bu olay Ermeni toplumu için mağduriyet, aşağılanmışlık ve toprak kaybı anlamlarına gelmektedir. Bu noktada kaybedilen topraklar; Ermenilerin "vatan", "cennet" olarak nitelendirdikleri topraklar ile Ağrı Dağının

kaybedilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ağrı Dağının Türkiye sınırları içinde bulunması Ermeni kayıplarının başka bir sembolüdür. Ermeni dünyası için 1915 olayları, Ermeni olmanın ne demek olduğunu tanımlamaktadır (de Waal, 2003: 77). Modern Ermenistan, 1915 olaylarının etkisinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Ermenilerin önünde 1915 sonrası dönemde önemli bir sorun bulunmaktaydı. Bu sorun, kimliği bilinen fakat tüm dünyaya dağılmış ve devleti olmayan bir milletin varlığıydı. Ermeni Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, vatanını kaybetmiş ve devleti olmayan bir milletin yeniden vatan sahibi olması için iyi bir yoldu (de Waal, 2003: 76).

Ermeniler, Azerbaycan Türklerini 1915 yılında kendilerine soykırım yaptıklarını öne sürdükleri Osmanlı Türklerinin bir parçası olarak gördüklerinden dolayı Karabağ Ermenilerinin yine soykırıma uğrayacağı korkusunu yaşamaktadırlar. Bazı Ermeni tarihçileri tarafından Karabağ'ın her zaman bağımsız veya otonom bir yapıda olduğu, diğer bölgelerdeki Ermeniler katledilirken Karabağ Ermenilerinin kimliklerini muhafaza ettikleri öne sürülmüştür. Bu durum Ermenilerin kolektif hafızasında, Karabağ'ın "son Ermeni kalesi" olduğu fikrini uyandırmış ve bu bölgenin kaybının Ermeni kimliğinin kaybıyla eş anlamlı olduğu algısını oluşturmuştur (Gamaghelyan, 2010: 9). Ermeni milliyetçiliğinin bakış açısına göre, Karabağ'da yaşanan sıkıntılar geçmişte olanların bir tezahürüdür. Ermeniler açısından, Karabağ'ın yaşamış olduğu bu sıkıntılar, Ermenilerin tarih boyunca yaşadıkları kayıpları temsil etmektedir. Bu kapsamda Ermeniler Karabağ'ı, Türkler tarafından Ermenilere yaşatılan adaletsizliklerin ve haksızlıkların simgesi olarak görmektedirler (Libaridian, 2005: 211-212).

DİL

Milliyetçiliğin diğer bir unsuru olan dil konusuna gelindiğinde, Ermenicenin Hint-Avrupa dil ailesinden olduğu görülmektedir. Dilbilimci Rafael İşhanyan'a göre, bir dil herhangi bir dil ailesinin üyesidir ve dil ailesinin anası olan dilden doğmuştur. Bu diller farklı dillerin karışmasından oluşmamıştır, aksine dillerin bölünmesinden oluşmuşlardır. Bu kapsamda İşhanyan'a göre, Ermeni tarihinin başlangıcının da Hint-Avrupa ana dilinin bölündüğü zamanlarda aranması gerekmektedir (İşhanyan, 2006: 19-21).

İşhanyan'a göre, dil ailesini doğuran bir anavatan bulunmalıdır. Bu anavatan, dil ailesinin anadilinin ilk konuşulduğu yerdir. İşhanyan'a göre,

ERMENİ MİLLİYETÇİLİĞİNİN KARABAĞ SORUNUNA ETKİSİ

Hint-Avrupa dil ailesinin anavatanı, merkezi Küçük Asya ile İran platosu arasında kalan bölgedir, yani Ermeni platosu adı verilen bölgedir. Kısaca söylemek gerekirse, Hint-Avrupa dilinin doğduğu bölge Ermenilerin anavatan olarak adlandırdıkları ve Büyük Ermenistan adını verdikleri coğrafyadır (İşhanyan, 2006: 21-23). Ermeni dilindeki en eski Hint-Avrupa sözcüklerinin yaşları 5000 yıldan fazladır. Yapılan dil araştırmaları M.Ö. 3'üncü yüzyılda Büyük Ermenistan coğrafyasında Ermenice konuşulduğunu ve Ermenilerin yaşadıklarını kanıtlamaktadır (İşhanyan, 2006: 26-28).

Artaşes Margaryan'a göre, dil araştırmaları Ermenilerin bu bölgeye gelmediklerini, burada olduklarını ispatlamaktadır. Yeni araştırmalar ise Hint-Avrupalıların anavatanlarının Ön Asya, Doğu Anadolu ve Ermeni platosu olduğunu göstermektedir. Bu halklar zaman içerisinde kendi dillerini oluşturmuşlar ve Hindistan'dan Avrupa'ya kadar yayılarak bu bölgelere yerleşmişlerdir, buna mukabil Ermeniler ise yerlerinde yani Ermeni platosu olarak adlandırılan bölgede kalmışlardır (Margaryan, 2016: 9).

Arman Revazyan'a göre, Aramice yazıtlar Ermeni topraklarında bilinmektedir ve Arami dilinin yazı sistemi eski dünyada yaygındır. Fakat Arami dilinin alfabesi Ermeniler tarafından Ermeni dili için yaratılmıştır (Revazyan, 2016: 286).

Keğam Kerovpyan'a göre 19. yüzyılda dilbilim, halkların geçmişleri ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu araştırmaların sonucunda bazı diller ve o dili konuşan halklar arasında bağlantılar bulunduğu düşünülmeye başlanmıştır. Buna göre diller sınıflandırılıp bölümlenmiş ve bu gruplardan bir tanesi de Hint-Avrupa dil grubu olarak isimlendirilmiştir. Bu dil grubunu kullananların aynı ırktan oldukları kanaatine varılmıştır. Zaman içerisinde halkların bölünmesiyle birlikte aynı kökten olan fakat farklı diller ortaya çıkmaya başlamıştır. Hint-Avrupa dil grubu ile ilgili olarak çalışan dilbilimciler söz konusu grubun ilk ana dili ve söz konusu dili konuşan insanların ilk anavatanlarını öğrenmeye yönelmişlerdir. Bu kapsamda Ermeni dilini incelemeye yönelik dilbilimcilerin bir kısmı, Ermenicenin Hint-Avrupa dil grubundan bağımsız bir dil olmadığını düşünmüşlerdir, bu fikrin karşısındaki diğer grup ise Ermeni dilinin Hint-Avrupa dil grubunun kendine özgü bir dalı olduğu düşüncesini savunmuşlardır. Ermeni dilinin Hint-Avrupa dil grubuna ait olduğu fikri kabul gördükten sonra, Ermenilerin kim oldukları üzerine çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır. Buna göre, Ermenilerin ataları sayılan

Armenler'in M.Ö.7.yüzyılda Küçük Asya'ya göç ederek bu dağlık bölgeye yerleştiği fikri edinilmiştir. Bu fikre göre, Ermeni halkının ataları olan Armenler bu bölgeye gelerek yerli halkı içlerine almışlardır.

İkinci bir fikre göre, Ermeni dili Hint-Avrupa dil grubuna dâhil olmakla birlikte içinde farklı öğeler de bulunmaktaydı. Bu yaklaşım, Profesör Kevorp Bağdanyan'ın 1880'lerde ileri sürdüğü fikre uygun bir düşünceydi, buna göre Ermeni halkı tek bir öğeden ibaret değildi, kendisini Hay ve Armen olarak isimlendiren iki ayrı öge tarafından meydana getirilmişti. Profesör Bağdanyan'ın öğrencisi olan Rus araştırmacı Marr'a göre, Ermeni dili Hint-Avrupa dil grubunun bir üyesi değil aksine yerel diller ve Hint-Avrupa dilinin karışımı bir dildi yani yereldi. Ermeni dili Ermenilerin geliştirmiş oldukları sosyal hayatının sonucu ortaya çıkan kültürün ürünüydü.

1930'lu yıllarda A. Garipyan'a göre ise Ermeniler göçmen bir halk ve başka bir ırkın kolu değillerdi. Garipyan'ın bu fikrine göre dilleri de özgün olmalıydı. Öte yandan H. Manantyan'a göre ise Ermenilerin ataları M.Ö.6 veya 7. yüzyılda Küçük Asya'ya göçen Armenlerdi. Armenler, söz konusu bölgeye geldiklerinde bu bölgedeki Urartular ve Urartu öncesi eski ırklar ile (özellikle de Hayasa adı verilen bu bölgenin Hint-Avrupalı olmayan sakinleriyle) birleşmişlerdir. Bu sayede Hay adı Armenlere miras kalmış ve yaşadıkları bu bölgeye Hayastan adını vermişlerdir. Yani Ermenilerin ataları yalnızca Armenler değil, aynı zamanda Urartular ile Urartular öncesinde yaşayan ve Hayasa ülkesinde bulunan yerli halktır. Bu kapsamda Ermenilerin dillerinin de oldukça eski ve kendine özgü bir dil olması gerekmektedir (Kerovpyan, 2000: 69-73).

Ayrıca yine Keğam Kerovpyan'ın kitabında anlatıldığı şekliyle Arakelyan, Ermeni dilinin bir Hint-Avrupa dili olmadığını belirtmekte ve Yunan tarihçilerin Armenlerin Balkanlar'dan göç etmiş oldukları yönündeki tezlerinin yanlış olduğunu savunmaktadır. Ghapantsyan'a göre ise Ermeni dili Ermeni halkının var olmasıyla ilgili bir oluşumdur, birtakım ırkların politik rolü ve güçleriyle bağlantılıdır. Ermenilerin bulunduğu yöredeki ırkların Ermeni diline katkısı eşit düzeyde olmamıştır. Bu halklar giderek Ermenileşmişlerdir. Örgütlü, kültürel bakımdan gelişmiş ve ülke yönetiminde söz sahibi olan Ermeni ırkına ait olan dil, bu bölgeye gelen yeni ırklar tarafından şekillendirilebilirdi fakat söz konusu yeni ırklar zaten gelişmiş ve yerleşik olan bu dili etkileyememişlerdir (Kerovpyan, 2000: 74-76).

ERMENİ MİLLİYETÇİLİĞİNİN KARABAĞ SORUNUNA ETKİSİ

Armen Emilyeviç Haçikyan'a göre, Ermeni dili Hint-Avrupa dil grubunun bir üyesidir. M.Ö. 2 ve 4. yüzyıl boyunca Hint-Avrupa kavimleri bu bölgeden değişik yönlerde doğru göç etmişlerdir. Bu dönemde yerli halklar Hint-Avrupa kökenli halklarla karışmışlardır. Bir bölgede dilin yerleşik olması, o bölgenin söz konusu yerleşik dili konuşan halkın etnik adıyla isimlendirilmesine sebep olmaktadır, Balkanların güneyinin Yunanistan, Arnavutluk bölgesinin Arnavutların adıyla isimlendirilmesi gibi. Bu nedenle Ermeni platosu da Ermenistan olarak isimlendirilmektedir. Ermeni etnisitesi sayesinde bu bölgedeki hâkim dil Ermeni dili olmuştur (Haçikyan, 2016: 14-16).

Başka bir görüşe göre ise Ermeni dili Hint-Avrupa dil ailesinin bir üyesiydi ve M.Ö.3000 yılının başlarında bağımsız bir dil olmuştur (Movsisyan, 2010a: 53).

Görüldüğü üzere dil konusu, Ermeni akademisyenler tarafından toprak ile ilişkilendirilmiş ve Ermeni toplumu için dilin aslında ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır. Dil, Ermeni akademisyenler tarafından Ermenilerin bu toprakların asıl sahipleri olduklarının ispatlanması için bir araç olarak kullanılmaktadır.

Dil, kimlikleri ifade etmenin yanı sıra onları inşa da etmektedir (Gasparyan, 2020: 166). Bu kapsamda dil ayrıca, dünya üzerine yayılmış durumda bulunan Ermeni halkının asimile olmasını engelleyecek unsurlardan bir tanesi olarak da görülmektedir. Bununla ilgili olarak bir eğitim kitabında yazılmış olan ifadede, günümüzde dünya üzerine yayılmış olan Ermeni toplumu için en önemli konunun, Ermeni kimliğini Ermeni dilinde eğitim yaparak korumak olduğu belirtilmektedir (Movsisyan, 2013b: 3).

DİN

M.S. 1.yüzyılda Ermenistan'a ulaşan Hristiyanlık, Ermenistan'ın tarihinde çok önemli bir rol oynamıştır. Hristiyanlığı Ermenistan'a Hz. İsa'nın iki havarisi (apostol) getirmiştir (İşhanyan, 2006: 154-155). Bu havarilerden biri Tadeus, diğeri ise Bardulimeos'tu. Tadeus, Artaz bölgesine gelmiş ve M.S. 35-43 yılları arasında pek çok Ermeni'nin Hristiyanlık dinine geçmesini sağlamıştır. Ermeni kralı Sanatruk'un kızı Sandukht'a da bu dine geçmiş fakat akabinde her ikisi de kral tarafından öldürülmüşlerdir. Bardulimeos ise Nahçıvan yakınlarındaki Sunik ve Goğtan bölgelerinde insanlara Hristiyanlık dinini tanıtmıştır. Bardulimeos sayesinde pek çok

Ermeni ile beraber kralın kız kardeşi Vokuhi de Hristiyanlığı kabul etmiştir. Kral, kızı ve Tadeus'tan sonra Bardulimeos ve kız kardeşini de öldürmüştür. Hristiyanlar, Ermenistan'da kimliklerini 301 yılına kadar gizleyerek yaşamışlardır. 301 yılında ise Hristiyanlık devletin resmi dini olarak kabul edilmiştir (İşhanyan, 2006: 155-156). Ermeni Kilisesi kadim bir kilise olduğunu gösterebilmek maksadıyla kendisini "Apostolik Kilise" olarak tanımlamaktadır (Küçük, 1997: 35-36).

Ermenilerin gündelik hayatında ve zihinsel alt yapısında önemli bir yer tutan din olgusu ve dolayısıyla din adamları, Ermenilerin politikasında da önemli roller oynamıştır. Din, Ermenilerin devletleri bulunmadığı dönemde milli ruhun korunmasını sağlayan en etkili unsur olmuştur (Sezgin, 2005: 61). Din adamları, Ermeni halkını ideolojik olarak hazırlayan ve harekete geçiren kesimdir. Bir başka deyişle Ermeni kimliği, Ermeni kilisesi ile çok yakından ilişkilidir (Gasparyan, 2020: 166).

Emperyalist devletler, Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması için yürüttükleri projeler çerçevesinde din olgusu üzerinde durmuş ve bu kapsamda Ermeni kilisesine destek olmuşlardır. Bu ise Ermeni milliyetçiliğinin uyanmasını sağlamıştır. Sonuçta, İngiltere ile Rusya'nın çabaları Ermeni meselesinin doğuşuna sebep olmuş ve Ermeni kilisesi Avrupa devletlerinin dikkatini çekmek için çalışmalara başlamıştır (İlter, 1996: 29-30). Dolayısıyla kilise Ermeni milliyetçiliğinin en önemli araçlarından bir tanesi olmuştur. İstanbul, St. Petersburg ve Nor Nahçıvan kiliseleri Ermeni milliyetçiliğinin uyanışında önemli roller oynamışlar ve kiliseler birer milliyetçi eğitim yuvası haline getirilmişlerdir (Sezgin, 2005: 61). Bu kapsamda, 1933 yılında Taşnaklar tarafından öldürülen Gevand Turyan isimli din adamı yazmış olduğu kitabında, dini cemaatlerin ihtilal partilerinin merkezi, dini merkezlerin ise silah deposu ve komploların merkezi olduğu, dini liderlerin konuşmaları ve yazmış oldukları yazılar ile halkı isyana teşvik ettikleri, komiteler tarafından organize edilen toplantılar ve törenleri yönettiklerini belirtmiştir (Sezgin, 2005: 63).

1863 tarihli Ermeni Milleti Nizamnamesinin ilanı ile beraber, Ermeniler arasında ihtilal ruhu uyanmıştır. Söz konusu nizamnamenin ilanı ile ayrıca "Diplomat Katogikos" ve "Diplomat Patrik" dönemi başlamıştır (İlter, 1996: 37-39). İstanbul patriği Mıgırdiç Hrimyan 1858 yılında, Van'daki Varak Manastırı'nda bir matbaa kurmuş ve bu matbaa ile Van Kartalı gazetesini yayımlamaya başlamıştır. 1863 yılında ise Muş ilindeki St. Garabed Manastırı'nda kurduğu matbaa ile Muş Kartalı gazetesini yayımlamaya ve Ermeni milliyetçiliğini uyandırıp

ERMENİ MİLLİYETÇİLİĞİNİN KARABAĞ SORUNUNA ETKİSİ

Ermenilerin bağımsız olması amacına hizmet etmeye başlamıştır (İlter, 1996: 39-40). Hrimyan, Ayestefanos görüşmeleri ve Berlin Konferansı'na katılarak, Ermeniler için bağımsız bir devlet talep etmiştir. Aynı zamanda 1896 yılında Eçmiadzin'de hazırlayıp Ermeni kiliselerine dağıtmış olduğu genelgeyle, Ermenilerin isyancılara katılmasını telkin etmiştir. Ermeni kilisesi, Osmanlı devletinin Ermenilere katliam uyguladığı hakkında haberler yayımlayarak büyük güçlerin kamuoylarını harekete geçirme görevini de üstlenmiştir (Sezgin, 2005: 63-64).

Nerses Varjabedyan da kendinden önceki patrik olan Hrimyan'ı takip etmiş, bir diplomat gibi davranarak 1876-1877 yılları arasında gerçekleştirilen İstanbul konferansında boy göstermiş ve İngiliz büyükelçisi ile irtibata geçmiş fakat sonuç alamamıştır. 1878 yılında İngiltere dışişleri bakanına mektup yazarak Ermeniler ve Türklerin bir arada yaşamalarının imkânsızlığını belirtmiş, yine aynı İngiliz büyükelçisi ile görüşerek Van, Sivas, Diyarbakır illeri ile Kilikya bölgesini kapsayan bir Ermeni devleti kurulması yönünde desteklerini istemiştir. Ayestefanos Anlaşmasına Ermenilerle ilgili bir madde koydurmayı başaran Varjabedyan, Berlin konferansına katılacak devletler nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Berlin konferansından sonra hazırlanan anlaşmaya eklenen madde ile Ermeni meselesi büyük devletlerin gözetiminde bir reform konusu haline gelmiştir. 1879 yılında Berlin konferansına tercüman olarak katılmış Nuryaz Çeraz tarafından hazırlanan broşürde, Ermeni halkı silahlı eyleme davet edilmiş ve arkalarında Avrupa'nın desteğinin bulunduğu belirtilmiştir (İlter, 1996: 41-47).

Varjabedyan'dan patrikliği devralan Harutyun Vehabedyan'ın üç yıl süren patrikliği döneminde Ermenilerin kurmuş olduğu isyan komiteleri organizasyonlarını genişletmişler ve ABD ile Avrupa şubelerini açmışlardır. Bu, ihtilalci hareketin kilisenin yanı sıra bu komiteler tarafından da yürütülmeye başlanması anlamına geliyordu. Bu ihtilalci partiler; 1885 yılında Van'da kurulan, kendisine ait bir yayın organına sahip ve ilk siyasi parti olan "Armenagan", 1887 yılında Cenevre'de kurulan, Marksist ideolojiyi benimsemiş olan "Hınçak" partisi ve Rusya'da çarın uyguladığı baskılardan dolayı dağılmış olan Ermenileri birleştirmek amacıyla 1890 yılında Tiflis'te kurulan "Taşnak" partisidir. Bu tarihlerden sonra isyanlar artık rastlantısal şekilde değil düzenli olarak çıkmaya başlamıştır (İlter, 1996: 51-52).

1905 yılında, patrikhanenin desteklediği ihtilalci Ermeni komitelerinin

Paris'te yapmış oldukları kongrede, Kilikya bölgesinde bir Ermeni devleti kurulması kararı çıkmıştır. Patrik Mateos İzmirliyan döneminde isyanlar devam etmiştir. İzmirliyan istifasını müteakip gitmiş olduğu Kudüs'ten 1908 yılında geri dönerek ikinci kez patrik olmuştur (İlter, 1996: 53-55).

Ermeniler için Hristiyanlığı devlet dini olarak kabul eden ilk millet olmak ve bir devlete sahip olmadıkları dönemde kilisenin milli kimliğin korunmasını sağlayan en önemli unsur olması Ermenilerin dini ile kiliseyi çok ayrıcalıklı bir yere oturtmalarına sebep olmuştur. Bu ayrıcalıklı yer Ermeni kilisesi tarafından, Ermeni toplumunda milliyetçiliğin uyandırılması, toplumun ideolojik olarak hazırlanması ve harekete geçirilmesi için kullanılmıştır/kullanılmaktadır.

ÖTEKİ

Ermenilerin zihnindeki olgulardan bir tanesi olan 1915 olayları günümüz Ermenileri için öteki kavramının ortaya çıkmasında çok etkili olmuştur. Ermeni kaynakları incelendiğinde, tarihsel süreç içerisinde öteki olarak kabul edilebilecek üç adet unsur karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; tarihte mücadele içinde oldukları ve Ermenilerin yaşadıkları bölgelere askeri harekât düzenleyen üç millet olan Araplar, Persler ve Türklerdir. Araplar, Müslümanlığı kabul etmeye, onları öldürmekle veya topraklarını terk etmeye zorlamakla (Burnutyán, 2014: 80), Persler, Zerdüştlük dinini Ermenilere kabul ettirmeye çalışmakla suçlanmaktadırlar (Burnutyán, 2014: 67). Türkler ise kendilerine ait olan toprakları işgal etmekle ve en önemlisi soykırım yapmakla suçlanmaktadırlar. Günümüzde Araplar ve Perslerden ziyade, kendilerini topraklarından sürmekle ve 1,5 milyon Ermeni'yi katletmekle suçladıkları Anadolu Türkleri ile ata topraklarını Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) sayesinde işgal ettiğini öne sürdükleri Azerbaycan Türkleri "öteki" olarak kabul edilmektedir.

Ermenilere göre, Türkler Ermeni vatanından sökülüp atılmalı ve o topraklar asıl sahiplerine geri verilmelidir. Türkler tarafından işgal edildiğini öne sürdükleri idealize edilmiş vatanlarının tekrar kendi hâkimiyetlerine girmesi için ise destek sağlanmalıdır. Bu desteğin sağlanması için Türklerin katil olduğu algısı yaratılmaya çalışılmaktadır. Ermeniler tarafından sadece 1915 olayları değil başka olaylar da Türklerin katil olduğunu ispatlamak amacıyla kullanılmaktadır. Örneğin Türk ordusunun, Kürt kökenlileri yok etmek amacıyla Kore Savaşında özellikle savaştırdığı (Ogannisyan ve Ovsepyan, 2014: 32), 2016 yılı Nisan ayında Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan çatışmalarda Azerbaycan'ın

ERMENİ MİLLİYETÇİLİĞİNİN KARABAĞ SORUNUNA ETKİSİ

Lezgileri yok etmek için Ermenilere karşı savaştırdığı öne sürülmektedir.¹⁷

ERMENİ MİLLİYETÇİLİĞİNİN KARABAĞ SAVAŞINA ETKİSİ

Günümüzdeki Ermeni milliyetçiliği tarafından ortaya konan hedeflerde de duygusal, ideolojik ve toplumsal hareket yönü bulunmaktadır. Bu kapsamda milliyetçiliğin duygusal yönünü kullanarak homojen bir Ermeni kimliği yaratmak, ideoloji yönünü kullanarak bir vatan idealize etmek ve bu hedeflere ulaşılması için toplumsal hareket yaratmak amaçlanmaktadır.

Duygusal boyutta önemli olan, bir parçasını oluşturduğu millete bağlılık ve "öteki" bilincidir. "Biz bilinci", topluma entelektüel kesim tarafından devamlı olarak hatırlatılmaktadır. Ermenilerin millete olan bağlılıkları olgun bir durumdadır. Günümüzde yeni bir homojen Ermeni kimliği yaratmaktan anlaşılması gereken, dünyaya dağılmış olan Ermenilerin bir arada tutulması ve dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar içlerinde taşıdıkları Ermenilik duygusunu kaybettirmemektir. Öteki olarak ise Türkler seçilmiştir. Gerek 1915 olaylarına giden süreçte, gerekse Karabağ savaşına giden süreçte bu "öteki" duygusu rol oynamıştır. Yani, Ermenilerin 150 yıl önceki yaptıklarıyla ile Karabağ Savaşına giden yoldaki duyguları aynı duygulardır. Bu iki dönem arasında yeni bir duygu yaratımı olayı olmamış, SSCB döneminde de bu ruhu korumuşlardır.

SSCB'nin dağılmasına yakın bir dönemde ortaya çıkan Karabağ Savaşında da bu duygu etken olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun yıkıldığı dönemde olduğu gibi, SSCB'nin yıkılmasına yakın dönemde de kilisenin desteklediği bir takım komiteler bu duyguyu kullanarak Ermeni halkını ideolojik olarak hazırlamış ve savaşın çıkmasına sebep olmuştur.

Ermenistan tarafından, Karabağ savaşından çok önce, 1923 yılında, Azerbaycan sınırları içinde oluşturulan Dağlık Karabağ Muhtar Vilayetinin Ermenistan'a bağlanması için çalışmalar yürütülmüştür. 1985 yılında, doktor ve milletvekili Zori Balayan yazmış olduğu "Ocak" isimli ünlü makalesi ile Karabağ ve Nahçıvan'ın Ermeni toprağı olduğunu savunmuştur. İlhak düşüncesinin uzun yıllar Ermeni halkına telkin edilmesi sonucu 1987 yılının Kasım ayında, Erivan'da Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması için gösteriler ve mitingler yapılmıştır. Böylece

¹⁷ Ermenistan'da Ermenilerle yapılan konuşmalarda edinilen bilgidir.

anlaşmazlık yavaş yavaş sorun haline gelmeye başlamıştır. SSCB liderinin ekonomi konusundaki müsteşarı, Ermeni kökenli Abel Aganbegyan da 1987 yılının Kasım ayında "Humanite" gazetesine verdiği mülakatta Ermeni tezlerini savunmuştur. 1987 yılında anlaşmazlık artık toplumsal seviyeye çıkmış ve Ermenistan'da Azerbaycan kökenlilerin kovulması kampanyası başlamıştır. (Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi). Bir başka deyişle Karabağ sorununda toplumsal hareket boyutuna geçilmiştir.

1988 yılına gelindiğinde Karabağ'ın Azerbaycan'dan ayrılıp Ermenistan'a bağlanması amacıyla "Karabağ Komitesi" kurulmuş, 1989 yılında ise adını değiştirerek "Ermeni Milli Hareketi" adını almıştır (İlter, 1996: 111). Ermeni Milli Hareketi, Libaridian'a göre yeniden bir milli doğuş programı önermiştir (Libaridian, 2005: 51).

Söz konusu harekete göre Karabağ'daki savaşın özü güvenlik problemleri ve Karabağ halkının hakları olmuştur. 1988 yılında bu amaç, Ermenistan ile birleşerek gerçekleştirilmeye çalışılmıştı fakat 1992 yılına gelindiğinde SSCB sonrası duruma göre uyarlanmıştır. Ter-Petrosyan güçsüz bir Ermenistan'ın Karabağ topraklarını ve halkını koruyamayacağını düşünmekteydi. Petrosyan'a göre, bu savaş kazanılmıyordu çünkü Ermenistan'ı yönetecek hiç kimse yeni soykırıma veya tehciye göz yumamazdı. Bu savaş bir savunma savaşıydı, irredentist görüşler söz konusu değildi, bu problem Karabağ'ın çıkarları temelinde ve uluslararası hukuk çerçevesinde çözülmeliydi (Libaridian, 2005: 105-106).

SONUÇ

Karabağ meselesi Ermeniler açısından incelendiğinde sorunun sadece basit bir toprak meselesi olmadığı görülmektedir. Bu topraklar, Ermeniler için tarih, kültür, dil ve din anlamında çok şey ifade etmektedir. Ermeniler için;

- Ermenilerin zihinsel alt yapısında bulunan üç öğeden (1915 olayları, Ağrı dağı, Hristiyanlığı devlet dini olarak kabul eden ilk millet olmaları) toprakla ilgili olanı, yani Ağrı Dağı (İncil'deki cennetin merkezinde bulunan) bu bölgededir. Ataları olarak kabul ettikleri Hayk'ın atası olan Nuh peygamber bu dağa gemisiyle gelmiştir.
- Hristiyanlığı doğudan gelen istilacılara karşı koruyan Ermeniler bu bölgeden soykırım yapılarak sürülmüşlerdir ve vatanlarını

ERMENİ MİLLİYETÇİLİĞİNİN KARABAĞ SORUNUNA ETKİSİ

kaybetmişlerdir. Bu yüzden vatanlarına dönüp geri almayı istemektedirler.

- Ermenileri anavatanlarından süren istilacılar, yani "öteki", yani Türkler, halen bu topraklarda bulunmaktadır ve Ermeniler mağduriyet yaşamaktadırlar.

- Genelde Büyük Ermenistan olarak adlandırılan bölge, özelde ise Karabağ tarihsel vatanlarıdır çünkü Ermeni milleti, kültürü ve dili bu bölgede oluşmuştur. Ermeniler dışarıdan bu bölgeye gelmiş bir millet değildir. Ataları olarak kabul ettikleri Hayk, bu bölgede doğmuş ve yaşamıştır. Ayrıca İncil'e göre, Âdem ile Havva'nın yaşamış olduğu yerdir, yani cennettir ve insanlığın doğduğu bölgedir.

Genel olarak Ermeniler; cennet, vatan, Ağrı Dağı, kayıp, öteki yüzünden yaşanan soykırım, ötekinin vatani işgal etmesi ve mağduriyet kavramlarına vurgu yapmaktadırlar. Bu kapsamda Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olması, Ermeniler açısından toprak kaybının yanı sıra mağduriyet anlamı da taşımaktadır. Ermeniler göre; Ermeni milleti, dili ve kültürünün ortaya çıktığını öne sürdükleri bu toprakları geri almak için yapmış oldukları savaş haklı bir savaştır. Bunun yanı sıra Ermeniler için dini açıdan çok önemli olan ve İncil'de Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın yaşamış olduğu yer olarak tasvir edildiğini öne sürdükleri Ağrı Dağı da bu topraklardadır.

1915 yılında yapılan tehcir Ermeniler üzerinde çok büyük bir tesir yapmıştır. Bu olayın sonucu olarak Ermeniler dünyaya dağılmışlar, kendilerine ait olduğunu öne sürdükleri Ağrı Dağı ve topraklarını kaybetmişlerdir. Fakat Karabağ, Ermenilerin kimliklerini koruyabildikleri son kale olarak öne çıkmıştır, ayrıca 1915 olayları Ermeniliği tanımlayan bir unsur olarak görülmektedir.

Ermenilere göre; Ermenice, herhangi bir dış etken olmadan Ermeniler tarafından bu topraklarda oluşturulmuş özgün bir dildir. Bu kapsamda, toprakla ilişkilendirilen dil olgusu da Ermeniler tarafından bu toprakların asıl sahibi olduklarını ispatlamak amacıyla kullanılmaktadır.

Sonuç olarak; Ermeni milliyetçiliğinin bakış açısından Ermeni tarihine bakıldığında hatırlanan en önemli olgu 1915 olayları ve Türklerdir, bu kapsamda Ermeniler için esas hasım da Türklerdir. Bundan dolayı Türklerle müzakere edilecek fazla bir şey yoktur. Türkler, Ermenilerin talep ettiklerini, yapmış oldukları kötü muamele ve haksızlıkların sonucu

olarak onlara vermelidirler. Türklerle varılacak her türlü uzlaşma ise Ermeni toprakları için ölmüş olanlara ihanet sayılmaktadır. Ermeniler arasında bu şekilde düşünen kişiler belli bir üstünlüğe sahiptirler (Libaridian, 2005: 212). Libaridian'ın yapmış olduğu bu açıklamada, Ermeni milliyetçiliğinin Türklerle ilgili algısı görülmektedir. Bu açıklamada dikkat çeken noktalar olarak; "1915 olayları" ifadesiyle tarih, "Ermenilerin talep ettiklerini" ifadesiyle toprak ve o topraklar üzerinde yaratmış oldukları kültür ile kimlik, "her türlü uzlaşma ise Ermeni toprakları için ölmüş olanlara ihanet sayılmaktadır" ifadesiyle çatışma, "esas hasım da Türklerdir" ifadesiyle de öteki ve düşman kavramları ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla milliyetçiliğin bir parçası olan kültür, toprak, kimlik gibi kavramlar Ermeni zihniyetinde ve milliyetçiliğinde çok önemli bir yer kaplamaktadır. Karabağ Savaşı ile birlikte düşünüldüğünde, Ermenistan'daki genel Türk algısı ile 1915 olaylarının, Ermenistan'ın politikalarına yön verdiği ve Ermenistan'ın kimlik temelli bir politika yürüttüğü görülmektedir.

Dolayısıyla Karabağ sorunu bir kimlik sorunu olarak görülmelidir. Karabağ Savaşını çıkaran dinamiklerin, Ermenilerin Türkiye ve Azerbaycan toprakları ile Türkler hakkındaki düşüncelerinden bağımsız olarak incelenmesi düşünülemez. Bu kapsamda, amacı sözde işgalci ve sözde soykırımcı Türklerin anavatanından kovulması olarak tanımlanabilecek olan Ermeni zihniyeti anlaşılmadan, Karabağ konusunun anlaşılacağı değerlendirilmektedir. Çünkü bu zihniyet üzerine inşa edilmiş olan Ermeni milliyetçiliği Karabağ Savaşının yaşanmasına sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

AKTÜRK, Şener (2006). Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek-Etnili, Çok-Etnili ve Gayri-Etnik Rejimler. Doğu Batı Dergisi, Sayı 38, Ankara: Doğu Batı Yayınları, Milliyetçilik Özel Sayısı (Milliyetçilik-1), ss.23-53.

ALİYEV, İgrar (1989). Nagorniy Karabah: İstoriya, Faktı, Sabitiya, Bakü: Elm Yayınları.

ANDERSON, Benedict (2023). Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, İstanbul: Metis Yayınları.

ARTSRUNİ, Artaşes Andreyeviç (2012). Armeniya, Giksosı i İstoki Tsivilizatsii, Armiyanski Yazık i Trudnosti, Mirovoy İstorii i Slavarya, Moskova: Menejer Yayınları.

Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi. (2007) Karabakh, http://archive.president.az/browse.php?sec_id=131&lang=en

Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi. (2023) History, <https://president.az/en/pages/view/azerbaijan/history>

BARTH, Fredrik (2001). Etnik Gruplar ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu, çev. Ayhan Kaya, Seda Gürkan, Fredrik Barth, (der.), Giriş (s.11-41), İstanbul: Bağlam Yayınları.

BOZTEMUR, Recep (2006). Tarihsel Açıdan Millet ve Milliyetçilik: Ulus-Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi, Doğu Batı Dergisi, Sayı 38, Ankara: Doğu Batı Yayınları, Milliyetçilik Özel Sayısı (Milliyetçilik-1), ss.161-179.

BURNUTYAN, George (2014). Kratkaya İstoriya Armyanskava Naroda, Erivan: Ayastan Yayınları.

CALHOUN, Craig (2007). Milliyetçilik, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

CHERNOBROV, Dmitry ve WILMERS, Leila (2020). Diaspora Identity and a New Generation: Armenian Diaspora Youth on the Genocide and the Karabakh War, Nationalities Papers, 48 (5), ss.915-930.

CORNELL, Svante E. (1999). The Nagorno-Karabakh Conflict, Report No.46, Department of Eastern Europe Studies, Finland: Uppsala

University.

DE WAAL, Thomas (2003). Black Garden, Armenia and Azerbaijan Through Peace and War, New York: New York University Press.

ERÖZDEN, Ozan (1997). Ulus Devlet, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

FEHLINGS, Susanne (2017). Armenian History in Urban Everyday Life, Proceedings of the Institute of Archaeology and Ethnography 2, Habitus Studies in Anthropology and Archaeology 2, ss.10-41, Erivan: "Gitutyun" Publishing House.

GAMAGHELYAN, Philip (2010). Rethinking the Nagorno-Karabakh Conflict: Identity, Politics, Scholarship, School of Peace Studies: Faculty Scholarship, 1, San Diego: University of San Diego, ss.33-56.

GASPARYAN, Naira (2020). Globalization and Armenian Identity. Challenges and Integration (Armenia and Artsakh), Armenological Studies, Armenian Folia Anglistika, Erivan: Erivan Devlet Üniversitesi Yayınları, ss.157-168.

GÖKALP, Ziya (2001). Türkçülüğün Esasları, İstanbul: İnkılap Yayınları.

HAÇİKİYAN, Armen Emilyeviç (2016). İstoriya Armenii, Kratkiy Oçerk, Erivan: Edit Print Yayınları.

İLTER, Erdal (1996). Ermeni Kilisesi ve Terör, Ankara: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

İŞHANYAN, Rafael (2016). Başlangıcından II. Yüzyıla Kadar Ermenilerin Tarihi, İstanbul: Belge Yayınları.

KEROVPYAN, Keğam (2000). Mitolojik Ermeni Tarihi, İstanbul: Aras Yayıncılık.

KÜÇÜK, Abdurrahman (1997). Ermeni Kilisesi ve Türkler, Ankara: Ocak Yayınları.

LİBARİDİAN, Gerard (2005). Ermenilerin Devletleşme Sınavı, Bağımsızlıktan Bugüne Ermeni Siyasi Düşünüşü, İstanbul: İletişim Yayınları.

MARGARYAN, Artaşes (2016). Kratkaya İstoriya Armenii, Erivan: Yazarın kendi yayını.

ERMENİ MİLLİYETÇİLİĞİNİN KARABAĞ SORUNUNA ETKİSİ

MİNASYAN, Lusine (2016). The Role of History Education in the Construction of Armenian Identity. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erivan: American University of Armenia.

MOVSİSYAN, Artak (2010a). Svyaşennoye Nagore, Armeniya v Drevniyahşih Duhovnih Bospriyatyah Peredney Azii, Erivan: Erivan Devlet Üniversitesi Yayınları.

MOVSİSYAN, Artak (2013b). İstoriya Armenii, Uçebnoye Pasobiye Dlya Odnodnevnih Armyanskih Şkol Diasporı, Erivan: Erivan Devlet Üniversitesi Yayınları.

OGANNİSYAN, Artsrun ve OVSEPYAN, Levon (2014). Turetskaya Armiya: Mejdu Stereotipami i Realnostyu, 21 Vek, No: 4 (33), Erivan: Jurnal Fonda "Noravank", ss.31-49.

ORAN, Baskın (1997). Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği, Kara Afrika Modeli, Ankara: Bilgi Yayınları.

ÖZKIRIMLI, Umut (2015). Milliyetçilik Kuramları, Eleştirel Bir Bakış, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

PANOSSİAN, Razmik (2002). The Past as Nation: Three Dimensions of Armenian Identity, Geopolitics, Vol.7, No.2, London: Frank Cass&Co.Ltd., ss.121-146.

Prime Ministry of Republic of Armenia (2020). Prime Minister's Remarks, National Security Strategy Of The Republic Of Armenia, Erivan.

REVAZYAN, Arman (2016). Makarats, Armyane i Şumerı, Tom 1, Erivan: Bookinist Yayınları.

SARGİSYAN, Yuri (2010a). Kto Tıy Yest Armiyanin, Erivan: Yazarın kendi yayını.

SARGİSYAN, Yuri (2014b). Tainı Araratskih Gor, Erivan: Yazarın Kendi Yayını.

SEVİM, Acar (2008). Halk Milliyetçiliğinin Öncüsü: Herder, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

SEZGİN, Mahmut Niyazi (2005). Ermenilerde, Din, Kimlik ve Devlet, Ermeni Sorununa Ermeni Milli Kimliği Açısından Bakış, Ankara: Platin Yayınları.

SHNIRELMAN, Victor A. (2001). The Value of the Past: Myths, Identity and Politics in Transcaucasia, Osaka: National Museum of Ethnology.

SMITH, Anthony D. (2016). Milli Kimlik, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

ŞAHNAZAROV, Arsen Melik (2011). Nagorniy Karabah, Hroniki Nenavisti, Minsk: Savremennaya Şkola Yayınları, 2011.

ŞİMŞEK, Fatma (2006). Popüler Milliyetçilik. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

URAS, Esat (1988). The Armenians in History and the Armenian Question, İstanbul: Documentary Publications.

VOLKAN, Vamık (2005a). Körü Körüne İnanç, Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri, İstanbul: Okuyan Us Yayınları.

VOLKAN, Vamık (2007b), Kimlik Adına Öldürmek, Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme, İstanbul: Everest Yayınları.

STRUCTURED ABSTRACT

In the article, it has been examined that the mental infrastructure of the Armenians and the effect of Armenian nationalism on the Karabakh problem. In this context, the framework of the concept of nationalism was drawn, then Armenian nationalism was examined within the scope of nationalism, and the effect of Armenian identity and nationalism on the Karabakh problem was revealed.

The elements that make up the mental infrastructure of the Armenians; Mount Ararat, the understanding of being the first state to accept Christianity as the religion of the state and the events of 1915. Namely, religion, history and land.

The region that Armenians call homeland is the region between the Black Sea, the Caspian Sea and the Mediterranean. For Armenians, Turkey, Iran, Georgia and some parts of Azerbaijan are the historical Armenian homeland, while Nagorno-Karabakh is a part of this homeland. According to Armenian sources, Karabakh is part of the Armenian kingdom that existed in the BC4th century.

The Karabakh issue is associated with the 1915 events by the Armenians. Karabakh war is seen as victory, regaining some of the homeland and ensuring justice. The Armenian identity created after 1915 has been associated with the understanding of the "lost homeland" and its recovery.

The language is associated with the land by the Armenians and is used as a tool to prove that they are the original owners of this land.

Historical events have led Armenians to perceive themselves as victims who are in danger of being destroyed. Armenian history generally stands on three pillars. These; the role of civilization played by the Armenians, to define itself as the bastion of Christianity in the East and to be the victim of suffering for the sake of humanity due to the eastern barbarians. This approach shapes the anti-Turkish identity of Armenians.

In Armenian sources, it is seen that Armenians are the children of the gods, that they have lived in the region they call Greater Armenia for thousands of years and that they are one of the oldest peoples of the region. The most important event in modern Armenian history is the Armenian deportation in 1915. This event means victimization,

humiliation and loss of land for the Armenian community. For the Armenian world, the events of 1915 define what it means to be Armenian.

Since the Armenians see the Azerbaijani Turks as a part of the Ottoman Turks, they fear that the Karabakh Armenians will be subjected to genocide again. Armenians have the idea that Karabakh was the “last Armenian stronghold” and its loss is synonymous with the loss of Armenian identity.

Religion and clergy have played important roles in the history and politics of Armenia. Religion ensured the preservation of the national spirit in the period when the Armenians did not have a state. The clergy are the group that ideologically prepares and mobilizes the Armenian people. Armenian identity is closely related to the Armenian church.

Today, there are three goals determined by Armenian nationalism. These; to create a homogeneous Armenian identity, to create an ideal of homeland and to bring this homeland under the domination of Armenians. The most important supporter of the first two of these three goals is the church. Armenian church uses its privilege to awaken nationalism in the Armenian community, to prepare and mobilize the community ideologically.

The events of 1915 were very influential in the emergence of the concept of the “other” for today’s Armenians. Turks are accused of occupying their lands and committing genocide. Today, Anatolian Turks and Azerbaijani Turks are accepted as the “other”.

There are emotional, ideological and social movement aspects in the goals set by Armenian nationalism. To create a homogeneous Armenian identity by using the emotional aspect of nationalism, to idealize a homeland by using the ideological aspect, and to create a social movement to achieve these goals.

What needs to be understood from creating a homogeneous identity today is to keep the Armenians scattered around the world together and not to lose their sense of Armenianness. The feeling that Turks are the “other” played a role both in the process leading up to the 1915 events and in the process leading to the Karabakh war. The feelings of Armenians on the road to Karabakh war are the same as they did 150 years ago. In the period close to the collapse of the USSR, church-supported formations prepared the Armenian people ideologically and caused the war.

ERMENİ MİLLİYETÇİLİĞİNİN KARABAĞ SORUNUNA ETKİSİ

In 1985, doctor Zori Balayan defended Karabakh and Nakhchivan as Armenian lands in his article titled "Seedbed". In 1987, demonstrations were held in Yerevan for the annexation of Karabakh to Armenia and the conflict started to become a problem. In 1987, the conflict has now reached the social level, the campaign to expel the people of Azerbaijani origin in Armenia has started and it has moved to the social movement dimension. In 1988, the "Karabakh Committee" was established with the aim of connecting Karabakh to Armenia, and in 1989 it changed its name to the "Armenian National Movement". According to the movement, the core of the war in Karabakh was security problems and the rights of the Karabakh people.

For Armenians;

- The region called Greater Armenia and Karabakh are their historical homeland, the Armenian nation, culture and language were formed here. Armenians did not come to this region from outside. Hayk, whom they consider to be their ancestors, was born and lived in this region.
- Mount Ararat is in this region. Prophet Noah, the ancestor of Hayk, whose ancestors they accepted, came here.
- The Armenians, who defended Christianity against the eastern invaders, lost their homeland. That's why they want to take back their homeland.
- Invader Turks are still in these lands and Armenians are suffering.

The Karabakh problem is an identity problem. It is unthinkable to examine the dynamics that caused the Karabakh war independently of the Armenians' thoughts about Türkiye and the Turks. The Karabakh issue cannot be understood without understanding the Armenian mentality.